

I. ROZPRAWY I ANALIZY

DOI: 10.17951/et.2021.33.151

Agata Bielak

Instytut Sławiastyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, Polska

ORCID: 0000-0001-5898-2826

e-mail: agata.bielak@ispan.waw.pl

Rola nazw w rekonstrukcji językowo-kulturowego obrazu *GRZYBÓW**

The role of names in the reconstruction of the linguacultural
worldview of mushrooms

Abstract: The article shows the role of names in the reconstruction of the linguacultural view of MUSHROOMS. The large number of the names of mushrooms testifies to the practical importance of mushrooms for country people. Many of the names are polysemic and synonymic. In the analysis, the onomasiological basis of mushroom names plays a crucial role. Those names can be based on the appearance of mushrooms (e.g. *lejek* ‘funnel’, *czzerwieniak* ‘the red one’), their properties (*twardziok* ‘the hard one’, *śłodzianka* ‘the sweet one’), including their (in)edibility and poisonous properties (*grzyb godzący* ‘the edible mushroom’, *truciciel* ‘poisoner’, *grzyb jadowity* ‘the poisonous mushroom’), as well as the time and place where they grow (*wrześniak* ‘September mushroom’, *dębowiec* ‘oak mushroom’).

Key words: folk names of mushrooms; Dictionary of Folk Stereotypes and Symbols; onomasiological basis; word-formation; etymology

Wstęp

Nazwy grzybów stanowią bogaty i niezwykle ciekawy materiał dla badaczy językowego obrazu świata. Ich bogactwo wskazuje na istotne znaczenie

* Praca naukowa współfinansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2015–2020. Tytuł projektu: „Świat roślin w polszczyźnie ludowej i potocznej (drzewa, zboża, kwiaty, zioła, grzyby itp.). Słownik etnolingwistyczny”.

praktyczne i kulturowe grzybów. W nazwach jest utrwalona informacja o konceptualizacji grzybów, ich analiza pozwala odtworzyć strukturę kognitywną poszczególnych wyobrażeń grzybów, która wykazuje wiele cech wspólnych. Językowo-kulturowy obraz grzybów zostanie szerzej zaprezentowany w ostatnim zeszycie drugiego tomu *Słownika stereotypów i symboli ludowych* (dalej SSiSL) pt. *Rośliny*¹. Grzyby zostaną włączone do tomu poświęconego roślinom, ale ich miejsce w taksonomii botanicznej jest dyskusyjne. Jak piszą redaktorzy słownika, „przyjęcie za podstawę SSiSL potocznej, a nie naukowej kategoryzacji roślin oznacza, że granice pola roślin pozostaną w dużym stopniu umowne, a dyskutowany problem granic kategorii roślin zostaje zawieszony” (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2013: 56)².

W artykule skupię się tylko na wybranych przykładach nazw grzybów (mykonimów)³. Do analizy z zastosowaniem metodologii przyjętej w pracach nad SSiSL wykorzystuję materiały z kartoteki SSiSL oraz samodzielnie wyekscerpowane ze źródeł do SSiSL⁴.

Polskie mykonimy były przedmiotem analiz niezbyt wielu badaczy. Najobszerniejszą pracę poświęciła im lingwistka Barbara Bartnicka-Dąbkowska (1964), analizowali je też Jerzy Kuźmiuk (1989, 1991, 1993, 1995), Kazimierz Kopczyński i Maria Ławrynowicz (2000), Mirosław Marczyk (2003), Andrzej Chlebicki (2010), Ewa Referowska-Chodak (2015), Marcin Kotowski (2019). Nazw grzybów polskich dotyczy również podrozdział pracy Małgorzaty Brzozowskiej (2009)⁵. Nazwy grzybów w języku ukraińskim i polskim były przedmiotem badań Przemysława Jóźwikiewicza (2016, 2017a, 2017b, 2018, 2019, 2020). Jóźwikiewicz w odniesieniu do języka polskiego i ukraińskiego stwierdza, że jak dotąd nazwy grzybów nie były szerzej analizowane przez językoznawców (Jóźwikiewicz 2016: 205; 2017: 83). Inaczej jest w przypadku nazw np. zbóż, drzew, kwiatów czy ziół, które doczekały się wielu opracowań (por. bibliografie w odpowiednich zeszytach drugiego tomu *Słownika stereotypów i symboli ludowych* pt. *Rośliny*)⁶.

¹ W zeszycie tym zostaną zaprezentowane hasła najważniejsze z punktu widzenia nosiciela kultury ludowej, takie jak prawdziwek, maślak, kozak i inne.

² Hasła poświęcone grzybom znalazły się również w piątym tomie *Słownika gwar Lubelszczyzny* pt. *Świat roślin* autorstwa Haliny Pelcowej.

³ Jak podaje Przemysław Jóźwikiewicz (2017:170), ten termin pojawił się w publikacji Tetiany Czernysz w 2010 roku.

⁴ Materiał dotyczący nazw grzybów obejmuje 3304 nazwy wypisane z 11 źródeł.

⁵ Zostały one omówione w podrozdziale drugim rozdziału V *Derywaty onomazjologiczne (asocjacyjne) w językowym obrazie świata*.

⁶ Zbożom, warzywom, kwiatom, ziołom i drzewom są poświęcone również wydane już części drugiego tomu *Słownika* (SSiSL).

Ludowa kategoryzacja grzybów

„Gwarowa klasyfikacja botaniczna nie jest wyczerpująca i wyodrębnia językowo tylko odmianę jakoś się wyróżniającą, np. *owies palmowy*, dla odmiany niewyróżniającej się rezerwując zasadniczo nazwę z poziomu nadrzędnego, np. *owies*” (Rogowska-Cybulska 2005: 174). Ta prawidłowość, zaobserwowana przez Ewę Rogowską-Cybulską, jest widoczna również w nominacji grzybów. Nazwy gatunków uważanych za najbardziej typowe składają się tylko z jednego członu, np. *borowik*, *rydz*, *maślak*, zaś nazwy gatunków uznanych za mniej typowe posiadają dodatkowo człon odróżniający, np. typowy borowik jest jadalny, a borowik szatański – trujący, stąd jego nazwa *borowik głuchy* SGP PAN 2/385; typowy rydz ma przyjemny smak, natomiast rydz, którego jedzenie wywołuje niemiłe doznania, jest nazywany *rydзем gorzkim* i *rydзем ostrym* Bart Grzyb 118; typowy gołąbek nie wydziela zapachu, zaś gołąbek o nieprzyjemnej woni to *gołąbek cuchnący* SGP PAN 8/592. Dla odróżnienia gatunku jadalnego od niejadalnego bądź trującego do nazwy jednoczłonowej oprócz przywołanego wyżej przymiotnika *głuchy* dodawane mogą być przymiotniki typu: *psi* (*pliszka psia* Bart Grzyb 110), *dziki* (*rydz dziki* Bart Grzyb 118), *fałszywy* (*opieńka fałszywa* Bart Grzyb 107), *niejadalny* (*kurek niejadalny* Bart Grzyb 98), *truciący* (*rydz truciący* Bart Grzyb 126), *nietrujący* (*muchomor nietrujący* Bart Grzyb 104) itp. Informację o jadalności lub niejadalności grzyba niosą również przymiotniki *prawdziwy* i *fałszywy*, np. jadalny jest *rydz prawdziwy*, niejadalny *rydz fałszywy* Bart Grzyb 118.

Notowane są również jednoczłonowe nazwy, których budowa nie wskazuje na ich charakter taksonomiczny, np. *smrecniak* i *jedlicniak* Kaś SGO 2/352 jako gatunki rydza.

W polszczyźnie ludowej grzyby dzielą się nie tylko – tak jak w polszczyźnie potocznej – na jadalne i niejadalne/trujące, ale także wyróżnia się np. matkę grzybów (*kania*, *Macrolepiota procera*) Bart Grzyb 102⁷, grzyby, które stworzył Pan Jezus z kawałków chleba/kołacza/placka wyplutych przez świętego Piotra oraz grzyby zasiane przez diabły, do których należy m.in. *musarka* (*muchomor*, *Amanita*) Kaś Podh 6/268. Do interpretacji takich opisowych podziałów dla etnolingwisty niezbędna jest znajomość kontekstu kulturowego.

Nazwy grzybów w aspekcie ilościowym

W pracy *Polskie ludowe nazwy grzybów* Barbara Bartnicka-Dąbkowska pisze:

⁷ Interesująca jest nazwa *hrybowa matka*, zanotowana na południowej Białostocczyźnie w odniesieniu do podgrzybka, czyli grzyba o gramatycznym rodzaju męskim.

Przejawem mikofilii lub mikofobii są niewątpliwie językowe środki ustosunkowania się do grzybów – a więc ich nazwy. Zarówno liczba tych nazw, jak i ich etymologia mogą świadczyć o stosunku poszczególnych środowisk językowych do określonych desygnatów. Stopień zainteresowania się grzybami i ich znajomość znajduje bowiem swoje odbicie w liczbie nazw (Bartnicka-Dąbkowska 1964: 18).

Autorka stwierdza, że odrębna nazwa nadawana jest tylko tym gatunkom grzybów, które są dla nazywającego pod jakimś względem ważne, użyteczne, np. służą jako pokarm, zaś z grzybów niejadalnych/trujących swoje nazwy mają tylko te o zastosowaniu w ludowym leczeniu lub w gospodarstwie domowym (purchawka, huba⁸, muchomor). „Wszelkie zaś inne gatunki niejadalne jako niegodne większej uwagi nie są wyodrębnione z masy różnorodnych grzybów za pomocą nadania im nazwy. [. . .] *Te grzyby* [scil. niejadalne] *najwyżej kto nogą kopnie, a nie nazywa*” (Bartnicka-Dąbkowska 1964: 20). Tak właśnie jest też w przypadku analizowanych przeze mnie nazw. Na określenie grzybów o istotnym znaczeniu praktycznym funkcjonuje wiele nazw synonimicznych, np. dla prawdziwka (*borowik* SGP PAN 2/385, *sośniak* Bart Grzyb 122, *kamieniak* Bart Grzyb 94, *grzyb biały* SGP PAN 9/368, *grzyb majowy*, *grzyb prawdziwy* SGP PAN 9/370-371, *grzyb dobry* SGP PAN 9/369 i inne), maślaka (*pepek* SGP PAN/K, *dziurak* SGP PAN 7/298, *sitkarz* Bart Grzyb 120, *ślimak* SGP PAN/K, *zółciak* Bart Grzyb 130, *bagieniak* SGP PAN 1/268 i inne), kozaka (*czerwonik* SGP PAN 5/102, *stojak* SGP PAN/K, *siniec* SGP PAN/K, *brzozówka* SGP PAN 2/620, *podosicznik* Bart Grzyb 112 i inne), podgrzybka (*czarnulka* SGP PAN 4/649, *aksamitka* SGP PAN 1/78, *rzeszotnik* Bart Grzyb 118, *bocian* SGP PAN 2/323, *grzyb kasztanowy* SGP PAN 9/370 i inne). Jeśli chodzi o grzyby niejadalne/trujące, najwięcej nazw zostało zanotowanych dla muchomora (*muchar* SGP PAN/K, *muchajera* Bart Grzyb 103, *muszorka* Bart Grzyb 105, *truciciel* Pelc SGLub 5/471, *węzówka* SGP PAN/K i inne), huby (*gęba* SGP PAN 8/287, *gula* SGP PAN 9/392, *drzewica* SGP PAN 6/397, *gliwa* SGP PAN 8/389, *żagiew* SGP PAN/K i inne) i purchawki (*bździucha* SGP PAN 3/308, *kurzawka* SGP PAN/K, *dmuchacz* SGP PAN 5/570, *pekawa* Dej Kiel 26/158, *kocia buła* SGP PAN 3/98 i inne).

Synonimia i polisemia nazw grzybów

Bardzo ważna dla badacza jest identyfikacja mykologiczna nazw, podobnie jak w przypadku nazw drzew, kwiatów czy ziół, „od tego bowiem zależy wiarygodność dalszych wywodów” (Waniakowa 2020: 250). Precyzyjne powiązanie nazw z ich desygnatami jest warunkiem trafnej interpretacji danych językowych i kulturowych.

⁸ *Hubami* są nazywane również wszystkie grzyby oprócz prawdziwka.

Ludowa nazwa grzyba może:

(a) odnosić się tylko do jednego gatunku grzyba, np. *rydz* (*Lactarius deliciosus*);

(b) odnosić się do więcej niż jednego gatunku grzyba, np. nazwą *wierzbówka* są mianowane opieńka (*Armillaria mellea*), płomienica zimowa (*Collybia velutipes*), maślanka wiązkowa (*Hypholoma fasciculare*) i twardzioszek przydrożny (*Marasmius oreades*) Bart Grzyb 128;

(c) być jedną z wielu nazw, np. maślak zwyczajny (*Suillus bovinus*) jest nazywany *pępkim* SGP PAN/K, *dziurakiem* SGP PAN 7/298, *ślimakiem* SGP PAN/K, *mchownikiem* Bart Grzyb 102 i licznymi innymi nazwami.

Widoczną już na etapie wstępnej analizy cechą nazw grzybów, podobnie jak kwiatów i ziół, jest ich obfita synonimia i polisemia⁹. Zagadnienie synonimii i polisemii nazw roślin, uważane niekiedy za „poważne utrudnienie w badaniu nazw gwarowych” (Waniakowa 2020: 251), było omawiane m.in. w pracach Jadwigi Waniakowej (2012, 2020), Ewy Rogowskiej(-Cybulskiej) (2000, 2005), a ostatnio Katarzyny Prorok (2019). „Jakaś nazwa gwarowa [rośliny] może oznaczać jeden gatunek, ale równie dobrze może odnosić się do kilku, a nawet do różnych rodzajów roślin, jeśli tylko istnieje pewne podobieństwo między nimi” (Waniakowa 2014: 219). Mianowanie jedną nazwą wielu grzybów, które przez mykologów są zaliczane do różnych rodzajów czy gatunków, świadczy o tym, że nosiciele kultury ludowej dostrzegają podobieństwa między nimi. Podobieństwa te mogą dotyczyć: wyglądu (np. *czerwieniec* jako nazwa kozłarza czerwonego i gołąbka wymiotnego SGP PAN 5/99), właściwości (np. *gorzkał* jako nazwa piaskowca modrzaka, goryczaka żółciowego, borowika ponurego i borowika szatańskiego SGP PAN 8/646), miejsca rośnięcia (np. *pniówka* jako nazwa opieńki miodowej, płomienicy zimowej i maślanki wiązkowej Bart Grzyb 110). Rozmaitość nazw nadawanych jednemu grzybowi świadczy zaś o dostrzeganiu różnych jego aspektów i jest cenna dla badacza językowego obrazu świata ze względu na to, że niesie wiele informacji przydatnych do opisu danego wyobrażenia, np. dla smardza (*Morchella conica*) notowane są nazwy m.in. takie jak: *paluszek* Bart Grzyb 107 (ze względu na kształt), *majówka* SGP PAN/K (z uwagi na czas rośnięcia), *bedłka psia* SGP PAN 2/26 (bo smardz jest uważany za grzyb niejadalny).

Dla pewnych nazw (*bochenek* SGP PAN 2/320, *reżniak* Bart Grzyb 117, *podbiatuchy* Bart Grzyb 110, *gromadki* Bart Grzyb 90, *majówka biała* Bart Grzyb 101) badaczom-mykologom nie udało się jednoznacznie ustalić ich denotatów, jednak również one stanowią interesujący materiał badawczy, bo informują o tym, jakie cechy są brane pod uwagę przy wyborze podstawy

⁹ Na obfitą synonimię i polisemię nazw kwiatów i ziół zwrócił uwagę Jerzy Bartmiński we wstępie do trzeciej i czwartej części drugiego tomu SSiSL pt. *Rośliny*.

onomazjologicznej, powinny więc być włączone do rekonstrukcji językowo-kulturowego obrazu grzybów.

Nazwy zapożyczone z innych języków, np. z języka niemieckiego: *alimasz* SGP PAN 1/95, *halimasz* SGP PAN 9/549 z niem. *Hallimasch* ‘opieńka’, *blutrycek*, *blutrajsek* SGP PAN 2/277 z niem. *Blutreizker* (*Blut* ‘krew’, *Reizker* ‘rydz’), *byrkenpilc* SGP PAN 3/287 z niem. *Birkenpilz* ‘kozak’ (*Birke* ‘brzoza’, *Pilz* ‘grzyb’), *peperling* SGP PAN/K z niem. *Pfifferling* ‘kurka’, są dla rekonstrukcji językowego obrazu grzybów ważne o tyle, o ile czytelna jest ich etymologia. Może ona wskazywać na pewne cechy grzybów, np. kolor (*blutrycek*, *blutrajsek*), smak (*peperling*), miejsce rośnięcia (*byrkenpilc*).

Analiza słotwórcza i etymologia nazw grzybów

Istotne informacje w toku analizy materiału leksykalnego przynosi analiza słotwórcza. Jeśli chodzi o charakter podstawy słotwórczej, od której tworzone są nazwy grzybów, w ogromnej większości są to formacje odimienne, formacji odczasownikowych jest zdecydowanie mniej, co Bartnicka-Dąbkowska łączy ze statycznym charakterem desygnatów (Bartnicka-Dąbkowska 1964: 74).

W nazwach grzybów bardzo licznie reprezentowane są derywaty sufiksalne, które wskazują na nosiciela cechy. Derywaty te są tworzone za pomocą m.in. następujących sufiksów:

-ak: *żółtak* Bart Grzyb 130 ‘grzyb, który ma żółtą barwę’, *sośniak* SGP PAN/K ‘grzyb, który rośnie pod sosną’;

-acz: *kudłacz* Bart Grzyb 98 ‘grzyb, który jest pokryty łuskami przypominającymi kudły’, *uchacz* Bart Grzyb 127 ‘grzyb, którego owocnik kształtem przypomina ucho’;

-arz: *mleczarz* SGP PAN/K ‘grzyb, który wydziela ciecz przypominającą mleko’, *dębierz* SGP PAN 5/494 ‘grzyb, który rośnie pod dębem’;

-al/-ol: *gorzkal* SGP PAN 8/646 / *gorzkol* Kaś Podh 3/416 ‘grzyb, który ma gorzki smak’, *sosnal* Bart Grzyb 122 ‘grzyb, który rośnie pod sosną’, *sinol* Bart Grzyb 120 ‘grzyb, który sinieje’;

-ek: *czerwonek* Bart Grzyb 85 ‘grzyb, którego kapelusz ma barwę czerwoną’, *szarek* Bart Grzyb 124 ‘grzyb, który ma kapelusz barwy szarej’;

-ec: *siniec* SGP PAN/K ‘grzyb, który sinieje’, *grzebieńiec* SGP PAN 9/327 ‘grzyb, którego owocnik kształtem przypomina grzebień’;

-elec: *rudzielec* SGP PAN/K ‘grzyb, który ma rudy kapelusz’, *sinielec* Bart Grzyb 120 ‘grzyb, który sinieje’;

-owiec: *smołowiec* Bart Grzyb 122 ‘grzyb, który wydziela czarną ciecz przypominającą smołę’, *osikowiec* Bart Grzyb 107 ‘grzyb, który rośnie pod osiką’;

-uch: *twardziuch* Bart Grzyb 127 ‘grzyb, który jest twardy’, *śmierdziuch* Bart Grzyb 125 ‘grzyb, który śmierdzi’;

-och: *buroch* SGP PAN 3/133 ‘grzyb, którego kapelusz ma burą barwę’, *sinioch* Bart Grzyb 120 ‘grzyb, który sinieje’;

-nik: *sitnik* Bart Grzyb 120 ‘grzyb, który na spodzie kapelusza ma dziurki przypominające sito’, *smrodnik* Bart Grzyb 122 ‘grzyb, który wydziela smród’;

-anka: *słodzianka* Bart Grzyb 121 ‘grzyb, który ma słodki smak’, *dębianka* SGP PAN 5/494 ‘grzyb, który rośnie pod dębem’;

-atka: *zieleniatka* SGP PAN/K ‘grzyb, który ma kapelusz barwy zielonej’, *kudłatka* Bart Grzyb 98 ‘grzyb, który jest pokryty łuskami przypominającymi kudły’;

-arka: *mleczarka* Bart Grzyb 102 ‘grzyb, który wydziela ciecz przypominającą mleko’, *miedzarka* Bart Grzyb 102 ‘grzyb, który rośnie na miedzy’;

-ówka: *gorzkówka* SGP PAN 8/648 ‘grzyb, który ma gorzki smak’, *majówka* SGP PAN/K ‘grzyb, który rośnie w maju’;

-ucha: *siwucha* Bart Grzyb 121 ‘grzyb, który ma kapelusz barwy siwej’, *krowiucha* Bart Grzyb 98 ‘grzyb, którego owocnik kształtem przypomina pysk krowy’;

-ica: *zielenica* Bart Grzyb 129 ‘grzyb, który ma kapelusz barwy zielonej’, *wetnica* Bart Grzyb 128 ‘grzyb, który jest pokryty kosmkami przypominającymi wełnę’;

-ka: *czerwonka* Bart Grzyb 85 ‘grzyb, który ma kapelusz barwy czerwonej’, *burka* Bart Grzyb 83 ‘grzyb, który ma kapelusz o barwie burej’.

W podstawach słowotwórczych jest zawarta informacja o cechach związanych z wyglądem grzybów: o kolorze, kształcie i innych cechach percypowanych zmysłem wzroku (*żółtak*, *czerwonek*, *czerwonka*, *szarek*, *rudzielec*, *zieleniatka*, *zielenica*, *siwucha*, *buroch*, *burka*, *kudłacz*, *kudłatka*, *wetnica*, *krowiucha*, *uchacz*, *grzebieniec*, *sitnik*), o właściwościach (*twardziuch*, *śmierdziuch*, *smrodnik*, *słodzianka*, *gorzkal*, *gorzkoł*, *gorzkówka*, *mleczarz*, *mleczarka*, *smołowiec*, *siniec*, *sinielec*, *sinol*, *sinioch*), miejscu rośnięcia (*sośniak*, *sosnal*, *dębiarz*, *dębianka*, *osikowiec*, *miedzarka*), czasie rośnięcia (*majówka*).

Istotne informacje dla rekonstrukcji wyobrażeń grzybów przynoszą też prefiksy:

(a) pod-: *podrydz* (*Lactarius rufus*) Bart Grzyb 113 – prefiks ten wskazuje na traktowanie mleczaja rudego jako gorszego gatunku rydza; *podgrzyb*, *podgrzybek* (*Xerocomus badius*) Bart Grzyb 111, *podborowik* (*Xerocomus badius*) Bart Grzyb 110 – prefiks ten niesie informację o postrzeganiu podgrzybka jako

grzyba gorszego gatunku niż prawdziwek, który jest nazywany *grzybem*, *grzybkiem*, *borowikiem*;

(b) pół-: *półprawdziwek* Bart Grzyb 113 – prefiks ten dowodzi, że podgrzybek jest traktowany jako grzyb gorszej jakości niż prawdziwek;

(c) niby-: *nibyrydzek* (*Lactarius torminosus*) Bart Grzyb 106 – prefiks ten przynosi informację o podobieństwie jednego grzyba do innego, w tym przypadku mleczaja wełnianki (*Lactarius torminosus*) do rydza (*Lactarius deliciosus*).

Wśród nazw grzybów dość licznie reprezentowane są derywaty od wyrażeń przyimkowych, informujące o miejscu rośnięcia grzyba, np. *podbrzeźniak* SGP PAN/K ‘grzyb, który rośnie pod brzozą’, *podlipka* Bart Grzyb 111 ‘grzyb, który rośnie pod lipą’.

Jeśli chodzi o wyrazy złożone, notowanych jest wiele zestawień, np. *koziacza broda* SGP PAN 2/505, *babie uszy* Bart Grzyb 80, *czerwona główka* SGP PAN 8/473, mało jest złożzeń, np. *czerwonogłowiec* SGP PAN 5/106, *sinogłowiec* Bart Grzyb 120, *krasnonożec* Bart Grzyb 97.

Aby znaleźć odpowiedź na pytanie, jak ludzie myślą o grzybach i jakie cechy im przypisują, warto, żeby poza analizą słowotwórczą badacz językowego obrazu świata prowadził także analizę etymologiczną nazw grzybów¹⁰. Przykładem tego, że dzięki analizie etymologicznej można dotrzeć do bardzo istotnych i cennych informacji, jest muchomor, służący na dawnej wsi polskiej do trucia, a właściwie odurzania much. Ze względu na swoje właściwości odurzające¹¹ jest uważany za jeden z możliwych odpowiedników botanicznych indyjskiej *somy* i awestyjskiej *haomy*, obok chmielu, efedry, ruty syryjskiej czy innych.

Podstawy onomazjologiczne nazw grzybów

Dla celów rekonstrukcji językowego obrazu świata (w tym artykule grzybów) bardzo istotne jest odkrywanie podstaw onomazjologicznych¹² nazw, ich „formy wewnętrznej”, co za Humboldtem, Potebnią, Malinowskim postulował redaktor SSiSL (Bartmiński 2006: 13). O podziałach nazw roślin ze względu na ich motywację semantyczną¹³ pisało wielu badaczy, m.in.

¹⁰ O znaczeniu analizy etymologicznej w rekonstruowaniu językowego obrazu świata zob. Bartmiński 2013; Waniakowa 2018.

¹¹ Píše o tym m.in. Krzysztof Grzywnowicz (2002).

¹² Tj. skojarzeń, czyli asocjacji z innymi elementami świata.

¹³ „Motywacja semantyczna zachodzi wówczas, gdy znaczenie pochodne (przenośne – Zp) rozbudowuje się wokół jednego z komponentów semantycznych znaczenia wyjściowego (Zw)” (Tokarski 2004: 67).

Eugeniusz Pawłowski (1974), Ryszard Tokarski (1993/2001), Halina Kurek (2001, 2003, 2004), Halina Pelcowa (2001, 2002), Jadwiga Waniakowa (2012).

Ustalono, że ludowe nazwy grzybów są tworzone ze względu na:

(a) wygląd (kształt, kolor i inne cechy charakterystyczne kapelusza i trzonu): *lejek* Bart Grzyb 100, *kufel* Bart Grzyb 98, *tutki* Bart Grzyb 127, *tyżeczka* SGP PAN/K, *nocniczki*, *paluszek* Bart Grzyb 106–107, *świeczka* Bart Grzyb 125, *kapeluch* Bart Grzyb 94, *parasolka* SGP PAN/K, *płatka* Bart Grzyb 110, *podwiązka* Pelc SGLub 5/364, *naparstek* Bart Grzyb 106, *uszak* SGP PAN/K, *ozór* Bart Grzyb 107, *szczotka* Bart Grzyb 125, *włościanka* Bart Grzyb 128, *chropak* SGP PAN 4/75, *skórzak* SGP PAN/K, *karbówka* Bart Grzyb 94, *obdartus* Bart Grzyb 106, *siłko* Bart Grzyb 120, *muszorka podługowata* Bart Grzyb 106, *bedłka pochwa* SGP PAN 2/26, *muchotka nakrapiana* Bart Grzyb 105, *żółtoszka* Bart Grzyb 130, *czerwieniak* SGP PAN 5/97, *ceglarz* SGP PAN 3/372, *szarka* Bart Grzyb 124, *buroch* SGP PAN 3/133, *kominek* SGP PAN/K, *smoluch* Bart Grzyb 122, *jaśnizsek* Bart Grzyb 94;

(b) właściwości (inne niż trujące): *twardziok* Kaś Podh 11/191, *gąbka* SGP PAN 8/225, *lepioch* Bart Grzyb 100, *słodzianka* Bart Grzyb 121, *gorzkal* SGP PAN 8/646, *czosnak* SGP PAN 5/156, *dymka* SGP PAN 7/83, *kurzawa* SGP PAN/K, *śmietanka* Bart Grzyb 125, *bździuch* SGP PAN 3/308, *śmierdziel* SGP PAN/K, *gotąbek cuchnący* SGP PAN 8/592¹⁴;

(c) jadalność/niejadalność i trujące właściwości: *grzyb godzący* [= jadalny] SGP PAN 9/366, *truciciel* Pelc SGLub 5/471, *szaleniak* Bart Grzyb 124, *paskudztwo* Bart Grzyb 108, *smoczy łeb* Bart Grzyb 122, *grzyb jadowity* SGŚ Wyd 11/99;

(d) pochodzenie: *diablik* SGP PAN 5/524, *szatan* SGP PAN/K, *szataniak* Bart Grzyb 124, *grzyb szatański* SGP PAN 9/372, *grzyb czortowy* SGP PAN 9/369 (por. podhalańską legendę: *Som tyz grziby, co ik diabli nasioli. Przinieśli zatruty moskol z piekła, zgryźli i oztrzepli pomiyndzý dobre grziby. Tak to, tyk grzybów diabelskik zbiyrać nie wolno, choćby kielo piykne były. A som to musorki, satany, gorzkole i inse trujoki* Kaś Podh 6/268);

(e) czas rośnięcia: *czerwówka* SGP PAN 5/96, *wrześniak* Bart Grzyb 128, *listopadówka* Bart Grzyb 100, *jesionki* Bart Grzyb 94, *zimówka* Bart Grzyb 130, *deszczownik* SGP PAN 5/486;

(f) miejsce rośnięcia: *brzózka* SGP PAN 3/2, *bukowiaczek* SGP PAN 3/71, *dębowiec* SGP PAN 5/496, *grabówka* SGP PAN 9/68, *olszak* SGP PAN/K, *osak* Bart Grzyb 107, *piaskówka* SGP PAN/K, *bagieniak* SGP PAN 1/268, *sadówka*, *rżyska* Bart Grzyb 118, *przydróżka* SGP PAN/K, *grzyb stromowy* SGP PAN 9/372 [*strom* 'drzewo'];

¹⁴ O językowych środkach określania jakości zapachu (m.in. zapachu grzybów) szerzej w pracy Ewy Badydy (2013).

(g) sposób rośnięcia: *rzędówka* SGP PAN/K, *gromadka* SGP PAN 9/186, *przysiadki* Bart Grzyb 114, *siedzuń* Pelc SGLub 5/413, *szmorchun krzaczasty* Bart Grzyb 125;

(h) sposób jedzenia: *surojadka* SGP PAN/K, *opiekarka* Bart Grzyb 107;

(i) sposób przyrządzania: *grzyby octowe* SGŚ Wyd 11/99;

(j) zastosowanie praktyczne: *muchotapka* Bart Grzyb 103;

(k) zastosowanie lecznicze: *maciczna huba* K 34 Cheł 196 (zastosowanie w leczeniu chorób kobiecych), *morowa bedłka* ŁuczK Grzyb 43 (zastosowanie w leczeniu dżumy);

(l) zastosowanie magiczne: *czartopłoch* SGP PAN 5/18, *grzyb na wodzenie* SGP PAN 9/370.

Jak widać z powyższej prezentacji przykładów nazw grzybów, najwięcej ludowych nazw grzybów jest tworzonych ze względu na ich cechy percypowane zmysłem wzroku, dotyku i smaku oraz z uwagi na czas i miejsce rośnięcia.

Dużą grupę stanowią nazwy metaforyczne, „zaczepnięte głównie ze świata dostępnego bezpośrednio mieszkańcowi wsi” (Bartnicka-Dąbkowska 1964: 72). W przypadku metaforycznych nazw roślin dostrzegana jest pewna charakterystyczna cecha rośliny ważna z punktu widzenia osoby nazywającej. „Cecha ta jest «przetwarzana» w taki sposób, że na podstawie pewnego rodzaju podobieństwa do jakiegoś obiektu, dla którego ta cecha jest typowa, nazwa tegoż obiektu zostaje przeniesiona na tenże gatunek rośliny. Innymi słowy, wytwarza się związek między gatunkiem rośliny a jakimś obiektem” (Waniakowa 2016: 420). Nosiciele polskiej kultury ludowej dostrzegają, co zostało utrwalone w nazwach, podobieństwo pod jakimś względem (np. koloru) grzybów do ptaków i zwierząt¹⁵, w tym do ptaków i zwierząt udomowionych: *kura* SGP PAN/K, *kaczka* Bart Grzyb 94, *gąska* SGP PAN 8/234, *indyk* SGP PAN/K, *gularka* SGP PAN 9/394, *gołąbek* SGP PAN 8/590, *krowi łeb* Bart Grzyb 97, *kobyła* Bart Grzyb 94, *świnia* Bart Grzyb 125, *wołowy język*, *wołowa morda* Bart Grzyb 128, *kozina broda* SGP PAN 2/505, *baranie rogi* Bart Grzyb 81, *psie uszy* Pelc SGLub 5/382; ptaków i zwierząt dzikich: *wrona* Bart Grzyb 128, *gapa* SGP PAN 8/132, *sowa*, *sójka* SGP PAN/K, *pliszka* Bart Grzyb 110, *dudek* SGP PAN 6/439, *przepiórka* Bart Grzyb 114, *bocian* SGP PAN 2/323, *czapla* SGP PAN 4/631, *sarna* Bart Grzyb 118, *łoś*, *lisica*, *zając* SGP PAN/K, *wiewiórka* Bart Grzyb 128; innych zwierząt dostępnych obserwacji mieszkańca

¹⁵ Por.: „Ludzie, poznając nowe rośliny, porównują je (najczęściej ich cechy zewnętrzne, które są najbardziej dostrzegalne) z tym, co jest im już znane. Bazując na obserwacjach świata zwierząt, tworzą dla roślin nazwy, będące w swojej strukturze metaforami” (Stec 2016: 100).

wsi: *ślimak* SGP PAN/K, *gąsienica* SGP PAN 8/229. Zdarzają się nazwy zawierające jednocześnie odniesienie i do ptaków i do zwierząt: *sarniak jastrząb* Bart Grzyb 119. Odesłania do świata ptaków i zwierząt mogą wskazywać też na niejadalność grzyba: *psiak* SGP PAN/K, *żabówka* Bart Grzyb 130, *wilczak* Bart Grzyb 128, *gadziora* SGP PAN 8/73, *rydzek koński* Bart Grzyb 118, *grzyb koci*, *grzyb krówski* SGP PAN 9/370, *grzyb świński* SGP PAN 9/373, *grzyb ptasi* Bart Grzyb 91.

Mniej liczne są nazwy, w których zawarta jest informacja o podobieństwie pewnych grzybów do roślin, np. do kartofli: *kartofel dziki* Bart Grzyb 94, *ziemniak*, *ziemniak grzybowy* Bart Grzyb 130, *pyrki* Bart Grzyb 117 (*Choiromyces maeandriiformis*, *Tuber aestivum*) – bo piestrak i trufla tak jak kartofle mają okrągły kształt i rosną pod ziemią; do grochu: *grochówka* (*Clavaria flava*) SGP PAN 9/173 – bo goździeniec żółty ma owocnik o licznych rozgałęzieniach, przypominających strąki grochu.

W nazwach grzybów są także odwołania do stereotypów etnicznych, np. *żyd*, *żyd parszywy* Bart Grzyb 130 (na określenie grzyba niejadalnego, budzącego negatywne skojarzenia), *cygan* SGP PAN 4/576 (na określenie grzyba *Craterellus cornucopioides* o kolorze czarnym – w nazwie ujawnia się stereotypowy wygląd Cygana o ciemnej karnacji).

W nazwach grzybów występują również antroponimy: *suchy wojtek* Bart Grzyb 123, *chuda jewka* Bart Grzyb 85, *maciek* Bart Grzyb 101. Niektóre z nich, np. *marcinek* Bart Grzyb 101, wskazują na czas rośnięcia grzyba – na św. Marcina. Zdaniem Bartnickiej-Dąbkowskiej nazwy typu *chuda jewka*, *suchy wojtek* „są to nazwy-przezwiska, nazwy-dowcipy, będące przejawem fantazji mówiących” (Bartnicka-Dąbkowska 1964: 73).

Wiele nazw grzybów ma złożoną motywację semantyczną, np. *czerwieniak brzozowy* SGP PAN 5/98, *tuleja dębowa* Bart Grzyb 127, *czerwonka gorzka* SGP PAN 5/105, *śmierdziel gorzki* Bart Grzyb 125, *kurzawa trująca* Bart Grzyb 99, *majówka biała* Bart Grzyb 101.

Zazwyczaj o wyborze nazwy grzyba decyduje jego cecha uznana za najważniejszą i najbardziej charakterystyczną. Według Ryszarda Tokarskiego cechy świata roślinnego są ujmowane w języku w trzy podstawowe grupy: charakterystyka środowiskowa, cechy fizyczne i właściwości użytkowe (Tokarski 1993/2001). Z przeprowadzonej przeze mnie analizy materiału leksykalnego wynika, że najliczniejszą grupę w nazwach grzybów stanowią te, w których zostały zakodowane cechy zewnętrzne denotatów.

Notowane są również nazwy, których motywacji można się tylko domyślać, np. *jarosz* Bart Grzyb 93, *posynuszki* Bart Grzyb 113. Wśród nazw o niejasnej motywacji są m.in. leksemy będące nazwami zawodów: *kowal* SGP PAN/K, *murarz* Bart Grzyb 105, *krawiec* SGP PAN/K, *szewc* Bart Grzyb 125.

W toku analizy nazw grzybów ujawnia się również ludowe wyobrażenie typowego grzyba. Nazwy sromotnika smrodliwego (*Phallus impudicus*) *grzyb dziwny* SGP PAN 9/369, *hubka dziwna* SGP PAN 10/100 zostały utworzone ze względu na jego wygląd nieprzypominający grzyba, gdyż według przekonañ ludowych typowy grzyb ma kapelusz i nóżkę (trzon), por.: *Każdy grzyb ma nóżkę i ma kapelusz* Pelc SGLub 5/321; *Grzyb ma trzun i kapelusz* Pelc SGLub 5/200.

Określanie prawdziwka (*Boletus edulis*) ogólnym mianem *grzyba* oraz nazywanie go *grzybem prawdziwym* jest wyrazem uznania go za najlepszy, najdoskonalszy z grzybów. W tym przypadku przymiotnik *prawdziwy* ma znaczenie ‘najlepszy reprezentant danego rodzaju’¹⁶.

Wśród nazw grzybów są określenia tautologiczne: *rydzka ruda* (*Lactarius rufus*) Bart Grzyb 118, *biel biały* (*Lactarius vellereus*) SGP PAN 2/187, pleonazmy: *muchomór-trutka* Bart Grzyb 104, świadczące o zatarciu się pierwotnego znaczenia etymologicznego. Niekiedy określenia są sprzeczne z etymologią wyrazu określanego, np. *rydz biały* Bart Grzyb 118, lub sprzeczne z treścią określanej nazwy, np. *siwak fioletowy* Bart Grzyb 121, *biel szary* SGP PAN 2/187.

Gdy budowa słowotwórcza wyrazu jest dla nosiciela kultury ludowej niezrozumiała, pojawiają się etymologie ludowe¹⁷, np. nazwa *smardz* i pochodne od niej *zmarszcz* Bart Grzyb 130, *smarszcz* Bart Grzyb 122, *zmorszcze* Pelc SGLub 5/510, *morszczok* Bart Grzyb 102 są związane z czasownikiem *marszczyć* i odnoszone do wyglądającej jak pomarszczona powierzchni owocnika smardza. Oprócz przywołanego wyżej przykładu adideacji do *zmarszczek* można tu przytoczyć np. wywodzenie nazwy *podciepy* Bart Grzyb 111 od *ciepać* ‘rzucać’, *pociech* Bart Grzyb 110 od ‘pocieszyć’, *pocięc* Bart Grzyb 111 od ‘pocić się’. „Wypadki etymologii ludowych notuje się głównie na peryferiach zasięgu geograficznego bardziej rozpowszechnionych nazw” (Bartnicka-Dąbkowska 1964: 76). Etymologie ludowe także warto uwzględniać, rekonstruując językowo-kulturowy obraz grzybów. Jak podkreślał Nikita I. Tołstoj, etymologia ludowa nie tylko motywuje poszczególne słowa, ale również wywołuje działania obrzędowe.

Wśród nazw grzybów są przyswojone naukowe nazwy grzybów: *gaska zielonka* (*Tricholoma equestre*) SGP PAN 8/237, *trufla letnia* (*Tuber aestivum*)

¹⁶ Modyfikator *prawdziwy* ma „podwójną waloryzację modalnościową: ‘taki, jaki jest’ plus ‘taki, jaki być powinien’” (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2015: 24), natomiast *typowy* „ma funkcje głównie uogólniające w sensie statystycznym, opisowe, dotyczy przeciętności” (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009: 201). Szerzej o tym Bartmiński 2001.

¹⁷ Etymologia ludowa polega na „kojarzeniu jakiegoś wyrazu z innym, podobnie brzmiącym, ale nie pozostającym w żadnym związku pochodzeniowym z danym wyrazem” (Dąbrowska 1998: 29).

Bart Grzyb 127, *muchomor cytrynowy* (*Amanita citrina*) Bart Grzyb 104. Zdaniem Bartnickiej-Dąbkowskiej ludność wiejska przejmuje nazwy naukowe „zwłaszcza jeśli chodzi o gatunki dotąd przez nią nie zbierane, których znajomość zawdzięcza książce lub ludności miejskiej” (Bartnicka-Dąbkowska 1964: 10).

Forma gramatyczna nazw grzybów

Forma gramatyczna nazw grzybów również przynosi informacje przydatne do rekonstrukcji ich językowo-kulturowego obrazu. Licznie notowane są pluralia tantum: *dróżniki* SGP PAN 6/332, *wywieruszki* SGP PAN/K, *drystunki* Bart Grzyb 87, *morelki* Bart Grzyb 102, *feniczki* Bart Grzyb 87, *śmieciarki* Bart Grzyb 125, *uzębki* Sych SGKasz 6/43, *kuropiesy* Bart Grzyb 99. Wskazują one na występowanie pewnych gatunków grzybów w skupiskach. Do takich gatunków należą m.in. opieńka (*Armillaria mellea*), twardzioszek przydrożny (*Marasmius oreades*), twardzioszek czosnaczek (*Marasmius scorodonius*), dzieżka pomarańczowa (*Peziza aurantia*), płomienica zimowa (*Collybia velutipes*), czernidłak pospolity (*Coprinus atramentarius*), których nazwy ludowe podałam wyżej.

Podsumowanie

Nazwy grzybów w polszczyźnie ludowej są niezwykle liczne i bardzo różnorodne. Ich wielość można uznać za przejaw mykofilii¹⁸, dużego zainteresowania grzybami mieszkańców wsi, zarówno w zakresie zbierania, jak i jedzenia grzybów. Nazwy te utrwalają sposób kategoryzowania grzybów oraz sposób ich postrzegania. Jak podkreśla Przemysław Józwikiewicz, „antropocentryczny aspekt ich nazewnictwa jest jednym z ważniejszych” (Józwikiewicz 2016: 202). W nazwach zostały zakodowane informacje przede wszystkim o wyglądzie i właściwościach grzybów oraz o miejscu ich rośnięcia. Sposób przyrządzania i spożywania grzybów, choć w mniejszym stopniu, również został utrwalony w analizowanych nazwach. W przeciwieństwie do nazw ziół, które w dużej mierze są tworzone ze względu na ich zastosowanie lecznicze (np. *kruawnik*), nazwy grzybów, w których zakodowana jest tego typu informacja, są notowane sporadycznie, co oczywiście wynika

¹⁸ Podział społeczeństw na mykofiliczne i mykofobiczne wprowadził Robert Gordon Wasson. Zdaniem Bartnickiej-Dąbkowskiej „z liczbowych zestawień ludowych nazw grzybów u różnych narodów świata oraz z porównawczej analizy semantycznej tych nazw można by wysnuć interesujące wnioski” (Bartnicka-Dąbkowska 1964: 19).

z ich praktycznego zastosowania jako pożywienia. Analizując nazwy, warto przyjąć nie tylko podejście onomazjologiczne (od przedmiotu realnego do jego nazwy i wyobrażenia), ale także semazjologiczne (od nazwy do znaczenia i przedmiotu). Według Jerzego Bartmińskiego perspektywa semazjologiczna i perspektywa onomazjologiczna, „mające uzasadnienie w naturze znaku językowego, są równouprawnione (a nawet obowiązujące) przy rekonstrukcji JOS” (Bartmiński 2013: 236), komplementarne względem siebie i niesprzeczne (Bartmiński 2015: 18). W celu odkrycia podstaw onomazjologicznych nazw grzybów dla badacza językowego obrazu świata użyteczna jest zarówno analiza słowotwórcza (analiza podstaw słowotwórczych i formantów), jak i etymologiczna. W analizie warto wykorzystywać nie tylko dane językowe, ale także przyjęzykowe, pozwalające na kulturową interpretację nazw grzybów.

Gwarowe nazwy grzybów należą do słownictwa ginącego¹⁹, z tego względu tak ważna jest jego ochrona. Zwraca na to uwagę Ewa Referowska-Chodak:

Współcześnie wiele mówi się o problemach i potrzebach ochrony grzybów w aspekcie różnorodności biologicznej. Wydaje się, że ochrona wiedzy o ludowym nazewnictwie grzybów powinna mieć podobną rangę w odniesieniu do zachowania polskiej tradycji i kultury (Referowska-Chodak 2015: 237).

Literatura

- Badyda Ewa, 2013, *Jak pachną grzyby? O językowych środkach określania jakości zapachu*, [w:] *Język – tradycja – tożsamość*, red. Ewa Rogowska-Cybulska, Małgorzata Milewska-Stawiany, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 142–150.
- Bartmiński Jerzy, 2001, *Operatory „typowy” i „prawdziwy” w strukturze semantycznej tekstu*, „Prace Filologiczne”, t. XLVI, s. 41–47.
- Bartmiński Jerzy, 2006, *O pojęciu językowego obrazu świata*, [w:] *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 11–21.
- Bartmiński Jerzy, 2013, *Rola etymologii w rekonstrukcji językowego obrazu świata*, „LingVaria”, r. VIII, nr 2(16), s. 233–245.
- Bartmiński Jerzy, 2015, *Perspektywa semazjologiczna i onomazjologiczna w badaniach językowego obrazu świata*, „Poradnik Językowy”, z. 1, s. 14–29.
- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2009, *Tekstologia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2013, *Czy grzyb jest rośliną, czyli co znajdzie się w polu „Rośliny” w II tomie Słownika stereotypów i symboli ludowych*, [w:] *Sapientia ars vivendi. Księga Jubileuszowa ofiarowana Profesor*

¹⁹ Gwarowe nazwy roślin jako przykład słownictwa ginącego z perspektywy socjolingwistycznej były przedmiotem analiz Jadwigi Waniakowej, która podkreśla, że „jedynym środkiem, dzięki któremu uda się ocalić tę cząstkę historii kultury i języka, jest gromadzenie ich i badanie” (Waniakowa 2014: 222).

- Annie Dąbrowskiej, red. Anna Burzyńska-Kamieniecka, Agnieszka Libura, Wrocław: Oficyna Wydawnicza „Atut” – Wrocławskie Wydawnictwo Naukowe, s. 41–64.
- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2015, *Nie ma (prawdziwej) wolności bez odpowiedzialności. O kontrowersjach wokół pojęcia wolności*, [w:] *Odkrywanie słowa – historia i współczesność*, red. Urszula Sokółska, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, s. 13–38.
- Bartnicka-Dąbkowska Barbara, 1964, *Polskie ludowe nazwy grzybów*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN.
- Chlebicki Andrzej, 2010, *Zawiłości etymologiczne i znaczeniowe nazw „huba” i „hubka”*, „Wiadomości Botaniczne”, nr 1/2 (54), s. 35–39.
- Brzozowska Małgorzata, 2009, *Etymologia a konotacja słowa. Studia semantyczne*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Dąbrowska Anna, 1998, *Język polski*, Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Grzywnowicz Krzysztof, 2002, *Grzyby i ludzie czyli od etnomykologii do mykotechnologii*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Jóźwikiewicz Przemysław, 2016, *Oficjalne ukraińskie i polskie nazwy grzybów jadalnych. Klasyfikacja znaczeniowa*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 64, z. 7, s. 201–217. DOI: 10.18290/rh.2016.64.7-13.
- Jóźwikiewicz Przemysław, 2017a, *Słownictwo mykologiczne w języku ukraińskim i polskim – zarys problematyki, struktura terminów*, „Studia Ukrainica Posnaniensia”, z. 5, s. 81–89. DOI: 10.14746/sup.2017.5.09.
- Jóźwikiewicz Przemysław, 2017b, *Z problematyki nazewnictwa grzybów wielkoowocnikowych w języku ukraińskim i polskim – przegląd źródeł*, „Slavica Wratislaviensia” CLXV, s. 169–178. DOI: 10.19195/0137-1150.165.15.
- Jóźwikiewicz Przemysław, 2018, *Entoloma nifoide czy Veselka zvyčajna? – łacina i greka jako źródło ukraińskich nazw grzybów wielkoowocnikowych*, [w:] *Teka Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych PAN Oddział Lublin*, vol. XIII, s. 175–190.
- Jóźwikiewicz Przemysław, 2019, *O pewnych procesach słowotwórczych w obrębie ukraińskich oficjalnych nazw grzybów makroskopijnych*, „Studia Ukrainica Posnaniensia”, z. 7, s. 119–128. DOI: 10.19195/0137-1150.165.15.
- Jóźwikiewicz Przemysław, 2020, *Zapózyczenia w ukraińskiej terminologii mykologicznej*, „Slavica Wratislaviensia” CLXXI, s. 77–89. DOI: 10.19195/0137-1150.171.7.
- Kopczyński Kazimierz, Ławrynowicz Maria, 2000, *Polskie regionalne nazwy grzybów*, [w:] *Monitoring grzybów*, red. Maria Lisiewska, Maria Ławrynowicz, Poznań–Łódź: Polskie Towarzystwo Botaniczne. Sekcja Mikologiczna, s. 133–142.
- Kotowski Marcin Andrzej, 2019, *Etnomykologiczna charakterystyka użytkowania grzybów na Mazowszu*, [praca doktorska napisana na UR pod kierunkiem dr. hab. Łukasza Łuczaja, prof. UR], <https://repozytorium.ur.edu.pl/bitstream/handle/item/5236/Praca%20doktorska%20%20Marcin%20Kotowski.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [data dostępu: 04.04.2020].
- Kurek Halina, 2001, *Przemiany językowe wsi (na przykładzie wybranych nazw roślin z okolic Dukli)*, [w:] *Język a Kultura*, t. 16: *Świat roślin w języku i kulturze*, red. Anna Dąbrowska, Irena Kamińska-Szmał, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 117–122.
- Kurek Halina, 2003, *Przemiany leksyki gwarowej na Podkarpaciu*, Kraków: Universitas.
- Kurek Halina, 2004a, *Językowo-kulturowy obraz wsi podkarpackiej wpisany w nazwy roślin*, [w:] *Studia linguistica Danutae Wesółowska oblata*, red. Halina Kurek, Janina Labocha, Kraków: Universitas, s. 129–156.

- Kurek Halina, 2004b, *Językowy obraz świata wiejskiego obszaru językowo-kulturowego*, [w:] *W kręgu wiernej mowy*, red. Maria Wojtak, Małgorzata Rzeszutko, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 147–162.
- Kuźmiuk Jerzy, 1989, *Nazwy grzybów w języku potocznym okolic Bielska Podlaskiego*, „Białostoczczyzna”, nr 4/4 (16), s. 34–36.
- Kuźmiuk Jerzy, 1991, *Regionalne nazwy grzybów jadalnych między Biebrzą a Narwią na Białostoczczyźnie*, „Białostoczczyzna”, nr 6/2 (22), s. 30–32.
- Kuźmiuk Jerzy, 1993, *Etymologia nazw grzybów znanych na Białostoczczyźnie*, „Białostoczczyzna”, nr 8/2 (30), s. 79–85.
- Kuźmiuk Jerzy, 1995, *Nazwy niektórych grzybów w gwarach między Bugiem a Narwią na Białostoczczyźnie*, [w:] *Badania dialektów i onomastyki na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim*, red. Michał Kondratiuk, Białystok: Uniwersytet Warszawski Filia w Białymstoku. Zakład Filologii Wschodniosłowiańskich, s. 133–141.
- Marczyk Mirosław, 2003, *Grzyby w kulturze ludowej*, Wrocław: „Atla 2”.
- Pawłowski Eugeniusz, 1974, *Polskie nazwy roślin. Próba klasyfikacji semantycznej*, [w:] *Studia indoeuropejskie*, red. Jerzy Kuryłowicz, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, s. 163–169.
- Pelcowa Halina, 2001a, *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Pelcowa Halina, 2001b, *Nazwy roślin w świadomości językowej ludności wiejskiej*, [w:] *Język a Kultura*, t. 16: *Świat roślin w języku i kulturze*, red. Anna Dąbrowska, Irena Kamińska-Szmał, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 99–116.
- Pelcowa Halina, 2002, *Językowy obraz roślin w gwarach Lubelszczyzny*, [w:] *Język polski. Współczesność. Historia*, red. Władysława Książek-Bryłowa, Henryk Duda, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 127–144.
- Prorok Katarzyna, 2019, *Polisemia i synonimia w rekonstrukcji językowego obrazu ostu w polskiej tradycji ludowej*, „LingVaria”, r. XIV, nr 2(28), s. 181–193. DOI: 10.12797/LV.14.2019.28.12.
- Referowska-Chodak Ewa, 2015, *Ludowe nazwy grzybów w Polsce*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej w Rogowie”, s. 218–238.
- Rogowska Ewa, 2000, *Synonimia i polisemia w kaszubskich nazwach przebiśniegu i śnieżycy wiosennej*, „Gdańskie Studia Językoznawcze”, t. VII, s. 123–136.
- Rogowska-Cybulska Ewa, 2005, *Gwarowy obraz roślin w świetle aktywności nominacyjnej ich nazw (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie tomżyńskim)*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Stec Wanda, 2016, *Metafora w nazewnictwie roślinnym: polskie i rosyjskie nazwy roślin leczniczych motywowane nazwami ze świata zwierząt*, „Acta Polono-Ruthenica”, t. XXI, s. 99–115.
- Tokarski Ryszard, 1993, *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2. *Współczesny język polski*, red. Jerzy Bartmiński, Wrocław: Wydawnictwo „Wiedza o Kulturze”, s. 335–362 [wyd. 2 jako *Współczesny język polski*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2001].
- Tokarski Ryszard, 2004, *Językowy obraz świata w metaforach potocznych*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. Jerzy Bartmiński, wyd. 2 poprawione, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 65–81 [wyd. 1, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1999].
- Waniakowa Jadwiga, 2012, *Polskie gwarowe nazwy dziko rosnących roślin zielnych na tle słowiańskim. Zagadnienia ogólne*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- Waniakowa Jadwiga, 2014, *Gwarowe nazwy roślin dziko rosnących jako przykład słownictwa ginącego – próba analizy zjawiska*, „Socjolingwistyka” 28, s. 215–224.
- Waniakowa Jadwiga, 2016, *Niedostówność w nazwach roślin*, [w:] *Niedostówność w języku*, red. Marcin Odelski, Aleksandra Knapik, Piotr Chruszczewski, Władysław Chłopicki, Kraków: Tertium, s. 413–425.
- Waniakowa Jadwiga, 2018, *Współczesne badania etymologiczne – nowe możliwości i perspektywy*, „Rocznik Sławistyczny”, t. LXVII, s. 129–142. DOI: 10.24425/rslaw.2018.124596.
- Waniakowa Jadwiga, 2020, *Polskie słownictwo gwarowe w kontekście etymologicznym (na przykładzie nazw roślin)*, „Gwary Dziś”, t. 12, s. 247–255. DOI: 10.14746/gd.2020.12.18.

Rozwiązanie skrótów

- Bart Grzyb – Bartnicka-Dąbkowska Barbara, *Polskie ludowe nazwy grzybów*, Wrocław 1964.
- Dej Kiel – Dejna Karol, *Słownictwo ludowe z terenów województwa kieleckiego i łódzkiego*, „Rozprawy Komisji Językowej. Wydawnictwo Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, t. 20 (A–B), 1974, s. 189–277, t. 21 (C–D), 1975, s. 135–290, t. 22 (E–J), 1976, s. 135–268, t. 23 (K), 1977, s. 147–290, t. 24 (L–M), 1978, s. 149–274, t. 25 (N–Ó), 1979, s. 123–276, t. 26 (Pa–Por), 1980, s. 117–257, t. 27 (Pos–R), 1981, s. 129–281, t. 28 (Sa–Sy), 1983, s. 119–261, t. 29 (Sz–U), 1984, s. 83–233, t. 30 (W), 1985, s. 91–213, t. 31 (Z–Ż), 1986, s. 143–265.
- K — Kolberg Oskar, *Dzieła wszystkie*, t. 1–84, Wrocław–Poznań 1961–2002.
- Kąś Podh – Kąś Józef, *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej*, t. 1–2, Bukowina Tatrzańska–Nowy Sącz 2015; t. 3, Bukowina Tatrzańska 2016; t. 4, Kraków 2017; t. 5, Nowy Sącz 2017; t. 6–8, Nowy Sącz 2018; t. 9–12, Nowy Sącz 2019.
- Kąś SGO – Kąś Józef, *Słownik gwary orawskiej*, t. 1–2, Kraków 2011.
- ŁuczK Grzyb – Łuczaj Łukasz, Köhler Piotr, *Grzyby w ankiecie Józefa Rostańskiego (1850–1928) ogłoszonej w 1883 r.*, „Etnobiologia Polska” 2014, s. 7–55.
- Pelc SGLub – Pelcowa Halina, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. I. *Rolnictwo: Narzędzia rolnicze. Prace polowe. Zbiór i obróbka zbóż*, Lublin 2012; t. II. *Rolnictwo: Transport wiejski. Rośliny okopowe i paszowe. Gleby i rodzaje pól. Uprawa lnu i konopi. Zbiór siana*, Lublin 2014; t. III. *Świat zwierząt*, Lublin 2015; t. IV. *Sad i ogród warzywny. Budownictwo i przestrzeń podwórza*, Lublin 2016; t. V. *Świat roślin*, Lublin 2017; t. VI. *Pokarmy*, Lublin 2019; t. VII. *Odzież i obuwie. Przędzenie lnu i tkanie płótna*, Lublin 2020; t. VIII. *Człowiek i rodzina. Higiena i choroby. Meble, sprzęty i prace domowe*, Lublin 2020.
- SGP PAN – *Słownik gwar polskich*, oprac. przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie pod kier. Mieczysława Karasia, [od t. 2] Jerzego Reichana, [od t. 6] Joanny Okoniowej, Wrocław–Kraków, t. 1 1982, t. 2 1983, t. 3 1989–1991, t. 4 1992–1993, t. 5 1994–1998, t. 6 2001–2004, t. 7 2005–2010, t. 8 2011–2013, t. 9 2014–2017, t. 10 2018–2019.
- SGP PAN/K – Materiały z kartoteki *Słownika gwar polskich*, dostępnej w Repozytorium Cyfrowym Polskich Instytutów Naukowych pod adresem: <http://rcin.org.pl/dlibra/publication/37156> [data dostępu: 11.01.2021].
- SGŚ Wyd – *Słownik gwar śląskich*, red. naukowa Bogusław Wyderka, Opole, t. 1–16, 2000–2017.

SSiSL – *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, koncepcja całości i redakcja Jerzy Bartmiński, zastępca redaktora Stanisława Niebrzegowska(-Bartmińska), t. I: *Kosmos*, cz. 1: *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, Lublin 1996; cz. 2: *Ziemia, woda, podziemie*, Lublin 1999; cz. 3: *Meteorologia*, Lublin 2012; cz. 4: *Świat, światło, metale*, Lublin 2012; t. II: *Rośliny*, cz. 1: *Zboża*, Lublin 2017; cz. 2: *Warzywa, przyprawy, rośliny przemysłowe*, Lublin 2018; cz. 3: *Kwiaty*, Lublin 2019; cz. 4: *Zioła*, Lublin 2019; cz. 5: *Drzewa owocowe i iglaste*, Lublin 2020.

Sych SGKasz – Sychta Bernard, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1–7, Wrocław 1967–1976.

Streszczenie: Artykuł jest próbą ukazania roli nazw w rekonstrukcji językowo-kulturowego obrazu *GRZYBÓW*. Duża liczba nazw grzybów wskazuje na ich istotne znaczenie praktyczne dla mieszkańców wsi. Wiele z tych nazw jest polisemicznych i synonimicznych. Dla celów rekonstrukcji językowego obrazu świata (w tym artykule grzybów) bardzo istotne jest odkrywanie podstaw onomazjologicznych nazw. Wśród nazw grzybów występują nazwy tworzone m.in. od wyglądu (np. *lejek, czerwieniak*), właściwości (np. *twardziok, słodzianka*), w tym jadalności/niejadalności i trujących właściwości (np. *grzyb godzący, truciciel, grzyb jadowity*), a także czasu i miejsca rośnięcia (np. *wrześniak, dębowiec*).

Słowa kluczowe: ludowe nazwy grzybów; *Słownik stereotypów i symboli ludowych*; podstawa onomazjologiczna; analiza słotwórcza; etymologia